

שאלות ותשובות לסיכום מסכת ראש השנה

פרק ראשון; דף ב

א. אלו הם ארבעה ראשי שנים?

ב. ראש השנה למלכים – כיצד? ולמה נקבע?

א. באחד בניסן ראש השנה למלכים (שמיום זה מונים למלך שנה חדשה כדלהלן) ולרגלים (כלומר הרגל שבחודש זה הוא ראשון לרגלים, לענין 'בל תאחר', וכרבי שמעון להלן ד. ובאמת ט"ו בניסן הוא ראש השנה לענין זה, וכדלהלן ז:). ועוד הוא ראשון לכמה דברים, כמפורט להלן ז.
באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה (כדברי רבי מאיר). רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים: באחד בתשרי.

באחד בתשרי ראש השנה לשנים, לשמיטים וליובלות, לנטיעה (= למנין שנות ערלה) ולירקות (= לענין מעשר).
באחד בשבט ראש השנה לאילן – כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים: בחמשה עשר בו.

ב. ראש השנה למלכים הוא התאריך בו מתחלפת שנה במנין שנות המלך, שאם עמד בכ"ט באדר, כיון שהגיע אחד בניסן עלתה לו שנה ומונים לו מכאן ואילך שנה שניה. ואם לא עמד אלא באחד בניסן, אעפ"י שנמנו וגמרו למנותו כבר באדר, והוא מלך בן מלך (והמלכות ירושה היא) – אין מונים לו שנה עד שיגיע ניסן אחר.

ולמה הוקבע – לפי שנוהגים היו לציין את הזמן בשטרות לפי שנות המלך (אם משום שלום מלכות או מטעם אחר. ערש"י ותוס'), וכדי למנוע שטרי חוב מוקדמים (שהם פסולים – שמא יטרוף בהם שלא כדין לקוחות שקדמו להלוואה), לכך הוצרכו לקבוע זמן אחיד למנין שנות המלכים, ולא מנו לכל מלך ומלך מיום שעמד – שאם לא היה זמן קבוע וידוע, שמא יישכח התאריך שעמד המלך ויפסל השטר.

רש"י מפרש שהחשש הוא שמא בית דין ישכח מתי עמד המלך ולא ישים לב לראות שהשטר מוקדם, כגון שכתוב בשטר חדש כסלו בשנה שלישית למלך וההלוואה היתה בתמוז של שנה שלישית – יסבור בית דין שהשטר קדם להלוואה, אך כיון שנקבע אחד בניסן ראש השנה, ידעו הכל שתמוז קודם לכסלו והרי קדמה ההלוואה לשטר.

והתוס' מפרשים שמא יטעה הסופר בתאריך המדויק של יום עמידת המלך, וכשמציין 'שנה ראשונה למלך' אפשר שהיא באמת שנה שניה לו ויגבו בשטר שלא כדין. וכיון שנקבע תאריך מסוים לשנות המלכים, אין חשש לטעות כזו.

מלך שמת באדר ועמד אחר תחתיו באדר – מונים שנה לזה ולזה (שאלו כותב שטר באדר, רצה כותב שנה פלונית למלך שמת, רצה כותב שנה ראשונה למלך שעמד). וכן בשאר החדשים שמת אחד ועמד אחר – משעה שעמד השני יכול למנות למלך שעמד ויכול למנות למנין שנות הראשון, ואפילו מת באחד בניסן – נחשבת לו שנה, שיום אחד בשנה חשוב שנה הן בתחילה הן בסוף. מת באדר ועמד אחר בניסן – מונים ראשונה לראשון ושניה לשני.

א. ישנה דעה (להלן י) ששלשים יום בשנה חשובים כשנה. ולפיה יתכן ורק אם עמד המלך עד שלא נכנס אדר, מונים לו שנה בניסן, לא כשעמד באדר (עפ"י פני יהושע, חכמת מנחם). ויש אומרים שבענייננו הכל מודים שיום אחד חשוב שנה (ריטב"א; חדושים ובאורים. וע"ע שפת אמת).
ב. מלך שעמד באמצע השנה ונסתלק באותה שנה – משמע בירושלמי (המובא בתוס' הרא"ש) שאין מונים לו לאחר שנסתלק (ע' חדושים ובאורים).

דפים ב – ג

ב. מתי ראש השנה למלכי ישראל וראש השנה למלכי אומות העולם? מה המקורות לתאריכים אלו?

מלכי ישראל מונים להם מאחד בניסן, ולמדו זאת מכך שהקיש הכתוב מלכות שלמה ליציאת מצרים – ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל... – מה יציאת מצרים מניסן אף מלכות שלמה מניסן. [ויציאת מצרים גופה למדו מכך שציינו הכתובים חדש אב וחדש שבט שלאחריו בשנה אחת. וכן בחדשים ניסן אייר וסיון]. וכן דרשו מהכתוב בשלמה בדברי הימים ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו – בשני לירח שמונים בו למלכותו.

משמע מרש"י (בפירושו כאן ובבראשית רבה ג, ט) שעיקר הדבר שאחד בניסן ראש השנה למלכים – תקנת סופרים היא משום שטרות.

ולמלכי אומות העולם, אמר רב חסדא: מונים מתשרי, שכן הכתוב בנחמיה מנה שנה אחת לארתחשסתא את כסלו ואת ניסן שלאחריו (והואיל והוצאתו מניסן העמידו על תשרי, שמצינו שהוא ראש השנה לכמה דברים. תוס'). רב יוסף הקשה על דבריו ממקראות שבהגגי המראים שלא מנו לדריוש המלך מתשרי. ותירץ רבי אבהו שהיה מלך כשר, לפיכך מנו לו כמלכי ישראל, מניסן. והוכיחו שלבסוף החמיץ וחזרו למנותו מתשרי.

דף ג

ג. א. וישמע הכנעני מלך ערד – מי הוא ומה שמע?

ב. כי משמש בארבע לשונות – כיצד?

ג. האם ציון ימי השבוע מופיעים במקרא?

ד. מי היה כורש, דריוש וארתחשסתא?

א. וישמע הכנעני מלך ערד – תנא, הוא סיוון הוא ערד הוא כנען [סיוון] שדומה לסייח במדבר. 'כנען' על שם מלכותו, ומה שמו – 'ערד' שמו. ויש אומרים: 'סיוון' שמו, ו'ערד' על שם שדומה לערוד במדבר].

פשוטו של מקרא 'ערד' על שם המדינה או שם עירו.

במדרש יש שהיה זה עמלק והתחזה כמלך ערד (תוס').

ובא כאשר שמע שבא ישראל דרך האתרים (פרשת חקת. ועמהרש"א), וגם שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה רשות להלחם בישראל (ויראו כל העדה כי גוע אהרן – וייראו' כלומר נתגלו).

ב. אמר ריש לקיש: כי משמש בארבע לשונות;

אי (=) אם. כגון כי יהיה להם דבר...; כי תפגע. וכן במובן של 'כאשר' או 'אשר' – כי תלכו...; כי תכלה... רש"י.